

**Ə.M.Əliyev**  
*i.e.n., dosent, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti*  
**ORCHID 0000-0002-5134-188X**  
**elesger-eliyev@list.ru**  
**İ.F.Şahverənli**  
*magistrant, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti*  
**Ismayilsahverenli350@gmail.com**

Məqalə redaksiyaya daxil olub 29.03.2023

The article was received by editorial board on 29.03.2023

Статья принята к печати 29.03.2023

## **TİKİNTİ SƏNAYESİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İNKİŞAFINI ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR**

### **Xülasə**

Məqalədə tikinti sektoru ilə ölkə iqtisadiyyatı arasındakı əlaqələrin istehsal, məşğulluq, maliyyə və ətraf mühit kimi müxtəlif sahələr vasitəsilə həyata keçirilməsi və bu əlaqələrin xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatına daha qabarıq şəkildə təsiri araşdırılmışdır. Ölkələrin iqtisadi inkişaf prosesinin başlanğıcında tikinti sektorunun iqtisadi artımda dəstəkləyici rolu ilə bağlı fikirlərin əsasını tikinti sektorunun üzə çıxardığı iki əsas əlaqə təşkil edir. Geriyə və irəliyə keçid mexanizmləri sayəsində tikinti sektorunda istehsal prosesi, bir tərəfdən iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarından daxilolmalar alaraq sözügedən sahələri stimullaşdırır, digər tərəfdən isə əldə etdiyi məhsulları digər sektorlara giriş kimi təqdim edir. Beləliklə, iqtisadi fəaliyyətlərə canlılıq gətirərək istehsal və məşğulluqda müsbət irəliləyişlərə səbəb ola bilər.

Bundan başqa məqalədə qeyd edilmişdir ki, , tikinti sahəsi global istehsal sahəsi kimi iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır , ümumi milli məhsulun beşdə birini təmin edir. Azərbaycan Respublikasında tikinti sənayesində təxminən 3 milyon insan məşğuldur ki, bu da 2022-ci ildə ölkənin ümumi əmək qabiliyyətli əhalisinin təxminən 9%-ni təşkil edir.

**Açar sözlər:** tikinti sektoru, iqtisadi inkişaf, innovativ inkişaf, innovasiya, investisiya, rəqəmsal texnologiya.

### **GİRİŞ**

Azərbaycanda aparılan iqtisadi islahatlar və dəyişikliklər bütün fəaliyyət sahələrinə, o cümlədən innovasiya və investisiya fəaliyyəti kimi mühüm sahələrə aiddir. İqtisadiyyatın sənaye sektoruna innovasiyalardan səmərəli istifadə və investisiyaların cəlb edilməsi problemləri hazırda ölkənin və onun regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının bütün problemləri arasında ən mühüm yer tutur. Azərbaycan Respublikasının tikinti sənayesi müəssisələrində innovativ investisiya strategiyalarının inkişafı ilə bağlı məsələlər öz aktuallığı ilə fərqlənir. Tikinti sənayesi müəssisələri isə son 10-15 ildə sürətlə dəyişən iqtisadiyyat şəraitində inkişaf etdiyindən, illər ərzində yığılıb qalmış bir çox problemlər həllini tapmamış qalır.

Ölkədə təbii, maliyyə və intellektual resursların çatışmazlığı şəraitində sənaye müəssisələri, o cümlədən tikinti sənayesi müəssisələri innovativ layihələrin həyata keçirilməsi üçün mövcud potensialdan səmərəli istifadə etməyə məhkumdurlar. Tikinti sənayesi müəssisələrinin öz fəaliyyətlərini xarici və daxili amillərin, müxtəlif risklərin təsiri altında, eləcə də qeyri-müəyyənlik şəraitində həyata keçirmələri bir sıra mühüm problemlər yaradır.

Bir strateji vəzifə olaraq ölkəmizdə sənayenin inkişafını məhdudlaşdıran əsas amil hələ də investisiya resurslarının kifayət qədər olmamasıdır.

Son vaxtlar ölkənin sənaye potensialının gücləndirilməsi üçün xeyli işlər görülməsinə baxmayaraq, sənaye müəssisələrinin elmi və innovativ fəaliyyəti və real texniki irəliləyişlərini dəstəkləyəcək belə bir maliyyə alətinin yaradılması üçün bütün imkanlardan hələ də lazımı səviyyədə istifadə olunmayıb.

Tikinti sənayesi müəssisələrinə kapitalın ayrılması problemi bu gün də aktualdır. Müəssisələrin topladığı kapitaldan səmərəli istifadə olunmadığı üçün çox vaxt xaricə ixrac olunur. Bununla belə, son illərdə yerli iqtisadiyyatda vəziyyətin yaxşılaşması ilə əlaqədar istehsalçıların ölkə bazarında öz gəlirlərindən səmərəli istifadə etmək şansları artıb. İnvestisiya qoyuluşlarından maksimum istifadə istiqamətini müəyyənləşdirmək üçün sənaye müəssisələrində iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış innovasiya və investisiya strategiyası hazırlamaq lazımdır [1, s. 12].

Tikinti sənayesi müəssisələrində innovasiya-investisiya strategiyasının işlənib hazırlanması və həlli müəssisənin işini kökündən yaxşılaşdırma biləcək vəzifələrin qarşıya qoyulması ilə birbaşa əlaqədardır. Buna görə də ilk andan etibarən innovasiyanın hansı növünün prioritetliyini müəyyən etmək lazımdır. Innovasiya-investisiya strategiyasının işlənib hazırlanması tikinti sənayesində təsərrüfatdaxili vəsait dövriyyəsini dəstəkləmək üçün də zəruridir, çünki istehsal sektorunda davam edən fəaliyyət yeni investisiyalar üçün ilkin şərait yaradır.

Tikinti sənayesi müəssisəsində innovasiya-investisiya strategiyasını formalaşdırarkən nəzərə almaq lazımdır ki, investisiyalar ikili xarakter daşıyır. Bir tərəfdən onlar investisiya resursları kimi çıxış edərək istehlak üçün istifadə olunmamış gəlirin həcmi, digər tərəfdən isə biznes obyektlərinə qoyulan investisiyaları (xərcləri) təmsil edirlər. Bundan əlavə, nəzərə almaq lazımdır ki, innovativ investisiya strategiyasını hazırlayarkən müəssisə innovativ, texnoloji, kommersiya və maliyyə riskləri, habelə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən bütün növ investisiya riskləri ilə üzləşməli olur.

Tikinti sənayesi müəssisələrinin innovativ və investisiya fəaliyyətini həyata keçirərkən yuxarıda göstərilən risklərlə yanaşı, siyasi, sosial-iqtisadi, iqtisadi, ölkə, regional kimi makroiqtisadi risklərin bütün spektrini nəzərə almaq, habelə bazar riski, sənaye, əməliyyat risklərini də nəzərə almalıdır.

Müasir Azərbaycan iqtisadiyyatı iqtisadi, təbii, siyasi və digər amillərin böyük ölçüdə qeyri-müəyyənliyi ilə xarakterizə olunur. Bununla əlaqədar müəssisədə risklərin proqnozlaşdırılması, qiymətləndirilməsi, təhlili və neytrallaşdırılması kimi işlər getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Riskin mahiyyətinə vahid yanaşmanın hələ olmamasına baxmayaraq, bunun təsərrüfat subyektlərinə ziyan vuran hadisə kimi qəbul edilməsi məqsədəuyğundur [2, s. 34].

Azərbaycan Respublikasının investisiya və tikinti kompleksi ölkənin ən böyük və ən mühüm sənayelərarası komplekslərindən biridir. Buraya tikinti və ona maddi-texniki ehtiyatlarla xidmət göstərməyə, tədqiqat, layihələndirmə, nəşriyyat, təkmilləşdirmə işləri və təlimlərə yönəlmiş bir sıra sənaye və sənaye sahələri daxildir. Kompleksin sənaye nüvəsini tikinti materialları və konstruksiyaları sənayesi, eləcə də şüşə və çini-fayans sənayesi, maşınqayırma və metal emalı, meşəçilik və ağac emalı sənayesi müəssisələri təşkil edir..

Son onillikdə tikinti sənayesi fundamental əhəmiyyət kəsb edən dinamik dəyişikliklərlə səciyyələnir, sənayenin strukturu və onun məhsulları köklü şəkildə dəyişib, bu zaman fərdilik və istehlakçı keyfiyyət standartlarının artması həlledici olur. Belə bir şəraitdə respublikanın tikinti kompleksinin qarşısında duran əsas vəzifələr xalq təsərrüfatının və əhalinin yüksək səmərəli tikinti məhsullarına olan tələbatını tam ödəmək, yenilərinin yaradılması və mövcud olan əsas istehsal fondlarının modernləşdirilməsi, istehsaldan maksimum istifadə etməkdən ibarətdir. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi innovasiya proqramının həyata keçirilməsi ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır.

Qeyd edək ki, tikinti sahəsi qlobal istehsal sahəsi kimi milli iqtisadiyyatın 70-dən çox sahəsi ilə bağlı olmaqla ildə ümumi milli məhsulun beşdə birini təmin edir. Azərbaycan Respublikasında tikinti sənayesində təxminən 3 milyon insan məşğuldur ki, bu da 2022-ci ildə ölkənin ümumi əmək qabiliyyətli əhalisinin təxminən 9%-ni təşkil edir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın ÜDM-də tikintinin payı 7% təşkil edir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, inkişaf etmiş Avropa ölkələrində bu göstərici 5%-dən çox deyildir. Tikinti sənayesinin rəqabət qabiliyyətliliyi onun inkişaf dinamikasının yüksək göstəriciləri, müxtəlif funksional yönümlü obyektlərin tikintisi üçün innovativ materiallardan və müasir texnologiyalardan istifadə ilə təmin edilir [3, s. 30].

Bu gün tikinti sənayesinin hazırkı vəziyyəti qarışıq bir mənzərə təqdim edir. Belə ki, Azərbaycan Dövlət Statistika komitəsinin məlumatına görə, 2020-ci ildə tikinti fəaliyyət növü üzrə görülmə işlərin həcmi 9,5 trilyon təşkil etmişdir.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş bir bölgə kimi xarakterizə edilən Azərbaycan Respublikasında tikinti sənayesi üçün inkişaf illəri 2020-2022-ci illər hesab olunur. Bu işğaldan azad olunmuş ərazilərdə yeni yaşayış məntəqələrinin tikintisinin sürətləndirilməsilə izah oluna bilər.

İnvestisiya və tikinti layihələrinin səmərəliliyi baxımından layihənin həyat dövrünün bütün mərhələlərində onun keyfiyyət göstəricilərini əhəmiyyətli dərəcədə azalda biləcək risklərin olduğunu qeyd etmək lazımdır. İnşaat sənayesi investisiya risklərinin yüksək payı olan sahələrdən biri kimi tanınır. Araşdırmalara görə, investisiya və tikinti layihələrinin təxminən 80%-i plan dəyərini 20-50% artıqlaması ilə, belə layihələrin təxminən 50%-i isə layihənin icra müddətindən 5-100% artıqlaması ilə həyata keçirilir.

Bundan başqa, tikinti layihələrinin göstərilən kənarlaşma səviyyəsi “gözlənilən gəlirlilik baxımından kritik” hesab olunur. Beynəlxalq İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının apardığı müqayisəli təhlilə əsasən, milli iqtisadiyyatın 11 sektorundan tikinti sənayesi və aerokosmik sənaye layihələri onların baş vermə ehtimalı yüksək olan layihələrin ən böyük risklərinə malikdir. Eyni zamanda, zərərin məbləği risklərin layihəyə təsirinin nəticələri qədər yüksək qiymətləndirilir [4, s. 44].

Bu baxımdan, ölkə tədqiqatçılarının bu sahədə əldə etdiyi nailiyyətləri integrasiya etməyə, arzu olunana nail olmaq üçün vahid korporativ və standartların işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə imkan verən bu cür layihələrin idarə edilməsində innovativ tikinti layihələrinin maliyyə dayanıqlığının yaxşılaşdırılmasının əsas vəzifəsi kimi görünür.

Hazırda həm Azərbaycanda, həm də xaricdə davamlı inkişaf üzrə qlobal tendensiyalara uyğun olaraq şəhər ərazilərinin keyfiyyətə transformasiyası məsələlərinə maraq artır. XXI əsrdə fəal şəkildə inkişaf edən rəqəmsal texnologiyalar şəhər məkanının formalaşması prinsiplərini dəyişdirərək az və ya çox dərəcədə milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinə, o cümlədən tikinti sektoruna inamla daxil edilir.

Bu günə kimi Avropa, Şimali Amerika və Asiya şəhərlərində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi layihələri fəal şəkildə həyata keçirilir. Aydınır ki, şəhər ərazilərinin təşkilində ağıllı şəhərlər sisteminin formalaşması şəhərin davamlı inkişafına böyük töhfə verir. Ərazilərin inkişafında hazırkı beynəlxalq rəqabətlik səviyyəsi həyata keçirilən investisiya və tikinti layihələrinin yüksək innovasiya dərəcəsi ilə bağlıdır. Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı şəraitində şəhər əraziləri tədricən rəqəmsal meqapolislərə çevrilir ki, bu da son istehlakçı, eləcə də investisiyanın həyata keçirilməsində iştirakçı kimi investor üçün mənzil fondunun potensial cəlbediciliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Hazırda işğaldan azad olunmuş Qarabağ iqtisadi zonasında ağıllı kənd yaşayış kompleksi inşa edilir. Bu da gələcəkdə Qarabağın investisiya və innovasiya, həmçinin tikinti kompleksində bir sıra irəliləyişlərdən xəbər verir [5, s. 18].

**NƏTİCƏ**

Hazırda tikinti sektoru Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafında aparıcı mövqe tutur. Sənayenin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasında əsas amillərdən biri əqli mülkiyyətin nəticələrinin patent şəklində, yeni texnoloji həllərin, müasir tikinti materiallarının daşınmaz əmlak obyektlərinin yaradılması prosesinə cəlb edilməsidir. Tikinti xalq təsərrüfatının bir sahəsi kimi sənayenin böyük əksəriyyəti ilə qarşılıqlı əlaqədə olan, əsas fondların təkrar istehsalı, yeni iş yerlərinin yaradılması və s. təmin edən kapitaltutumlu, şəhər yaradan klasterdir.

### ***İstifadə edilmiş ədəbiyyat:***

1. Azərbaycan Respublikasında 2009 - 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya»nın və «Azərbaycan Respublikasında 2009 - 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı». Bakı. 4 may 2009.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 21 iyul tarixli 1757 nömrəli Fərmanı.
3. Azərbaycan Statistik göstəricilər, Statistik məcmuə, 2022.
4. Əzizova G. Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti. (2012). Bakı, İqtisad Universiteti nəşriyyatı.
5. Əliyev T.N. "İnnovasiyanın təşkili və idarəedilməsi prosesi". (2011). Bakı.

**A.M.Aliyev**

*PhD in Economics, associate professor, Azerbaijan University of  
Architecture and Construction  
ORCHID 0000-0002-5134-188X*

**I.F.Shahveranli**

*master student, Azerbaijan University of Architecture and Construction*

### **Analysis of the innovative development of the construction industry**

#### **Abstract**

*The relationship between the construction sector and the country's economy can be realized through various areas such as production, employment, finance and environment. According to the general view in the literature, these relationships are especially evident in the economy of the so-called developing countries. At the beginning of the economic development process of the countries, the ideas about the supporting role of the construction sector in the economic growth are based on two main relationships revealed by the construction sector. Backward and forward transition thanks to these mechanisms, the production process in the construction sector, on the one hand, receives inputs from various sectors of the economy, stimulates the said sectors, and on the other hand, presents the obtained products as input to other sectors. Thus, bringing vitality to economic activities, it can lead to positive developments in production and employment. On the other hand, there are opinions in the literature that the supporting role of the construction sector in economic activity is limited and loses its force in the long run. Accordingly, continuing to divert resources to the construction sector can make the economy dependent on the construction sector, hindering the development of other sectors.*

**Key words:** *construction sector, economic category, innovative development, innovation.*

**A.M.Алиев**

*к.э.н., доцент, Азербайджанский Архитектурно-Строительный Университет*

**Факторы, определяющие развитие предприятий строительной индустрии****Резюме**

*В статье исследуется реализация отношений между строительным сектором и экономикой страны через различные области, такие как производство, занятость, финансы и окружающая среда, и более заметное влияние этих отношений на экономику развивающихся стран. В начале процесса экономического развития стран представления о вспомогательной роли строительного сектора в экономическом росте основываются на двух основных закономерностях, выявленных строительным сектором. Благодаря обратному и прямому переходным механизмам производственный процесс в строительной отрасли, с одной стороны, получает вклады из различных отраслей экономики, стимулирует указанные отрасли, а с другой стороны, представляет полученную продукцию в качестве вклада в другие отрасли сектора. Таким образом, оживляя экономическую деятельность, она может привести к позитивному развитию производства и занятости.*

*Кроме того, в статье упоминалось, что строительный сектор играет важную роль в развитии экономики как глобальная производственная отрасль, обеспечивающая пятую часть валового национального продукта. В строительной отрасли Азербайджанской Республики занято около 3 млн человек, что составляет около 9% от общей численности трудоспособного населения страны в 2022 году.*

**Ключевые слова:** *строительная отрасль, экономическое развитие, инновационное развитие, инновации, инвестиции, цифровые технологии.*